

EKOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNING INSONIYAT HAYOTIGA TA'SIRI MASALALARINING TALQINI

Xolmirzaeva Maxfuza

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu ekologik muammolar va ularning insoniyat hayotiga ta'siri masalalari tahlil qilingan. Ekologiya fani o'z tarkibiga ko'pgina fanlarni qamrab olgan bo'lib, ular mavjud ekologik noqulayliklarning oldini olish bo'yicha chora va tadbirlar ishlab chiqishga qaratilgan. Shunga ko'ra hozirgi davrda psixologiya ilmining tarmog'i sifatida ekologik psixologiya yuzaga kelib, "ekologik shaxs", "ekologik psixoakustika", "ekologik ong" "atrof-muhit psixologiyasi", "psixologik ekologiya" va boshqa yo'nalishlarga bo'linib o'rganilmoqda.

Kalit so'zlar. Ekologiya, "ekologik shaxs", "ekologik psixoakustika", "ekologik ong" "atrof-muhit psixologiyasi", "psixologik ekologiya".

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ И ИХ ВЛИЯНИЯ НА ЖИЗНЬ ЧЕЛОВЕКА

Холмирзаева Махфуза

*Магистрантка Чирчикского государственного педагогического
университета*

Аннотация. Анализируются экологические проблемы и их влияние на жизнь человека. Наука экология включает в себя множество дисциплин, которые направлены на разработку мер и мероприятий по предупреждению существующих экологических проблем. Соответственно, экологическая психология сложилась как отрасль психологической науки в настоящее время и делится на «экологическую личность», «экологическую психоакустику», «экологическое сознание», «экологическую психологию», «психологическую экологию» и другие направления.

Ключевые слова. Экология, «экологическая личность», «экологическая психоакустика», «экологическое сознание», «экологическая психология», «психологическая экология»

INTERPRETATION OF ECOLOGICAL PROBLEMS AND THEIR IMPACT ON HUMAN LIFE

Kholmiraeva Makhfuza
Chirchik State Pedagogical University

Annotatio:. *These environmental problems and their impact on human life are analyzed. The science of ecology includes many disciplines that are aimed at developing measures and activities to prevent existing environmental problems. Accordingly, environmental psychology has developed as a branch of psychological science at the present time and is divided into “ecological personality”, “ecological psychoacoustics”, “ecological consciousness”, “ecological psychology”, “psychological ecology” and other areas. studied.*

Keywords: *ecology, “ecological personality”, “ecological psychoacoustics”, “ecological consciousness”, “ecological psychology”, “psychological ecology”.*

KIRISH

Oxirgi yillarda fan-texnikaning inqilobi sharoitida tabiat boyliklaridan keng miqyosida foydalanishi sivilizatsiyaning muhim talablaridan biridir. Yangi sivilizatsiya insoniyatga bir tomondan yaxshilik va yangilik olib kelsa, ikkinchi tomondan, inson hayotiga xavf-xatar solmoqda.

Shubhasiz, insoniyat sivilizatsiyasi va yer biosferasi boshi berk ko'chaga kelib qoldi. Bu holat barcha olimlar, siyosatchilar, umuman, jamiyatimizga ma'lum bo'lgan ekologik shov-shuvni keltirib chiqardi va yer yuzi aholisini bu masalada bosh qotirishga majbur qildi. Nihoyat, insoniyat sayyoraviy muammoni o'zi keltirib chiqarganligini va fojiali holatga sababchi bo'lganini tushunib yetdi. Shuningdek, uchinchi ming yillikning global ekologik muammo bilan kirib kelishi natijasida, yer yuzi sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Bu holat har bir davlatda ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalish yoki rivojlanish maqsadlariga juda katta tahdid solib qo'ymoqda. Bunday katta o'zgarishlardan aholi sonining o'sishi XX asrning boshida yer yuzida 1,5 milliard odam bo'lgan bo'lsa, 1950-yilda 2,5 milliard, so'nggi har yilda 70-100 mln odam soniga ortib bordi. Yer yuzida demografik portlash yuz berdi. 2000-yilga kelib yer yuzida aholi soni 6 milliarddan oshdi [2; 3].

ADABIYOTLAR TAHLILI YOKI USULLAR.

V.F. Protasovning (2002) ma'lumotlarida kishilardagi hamma kasalliklarning 17 foiz – 20 foizi tabiatning ifloslanishiga, 49-53 foiz umumiy sharoitga, 18 foiz -22 foizi irsiy kasalliklarga va 8-10 foiz tibbiy xizmatga bog'liq, deb ta'kidlanadi. V.A. Vronskiy (2002), Sh. Mahmudova (2001) dunyo salomatlik tashkiloti (DST) ma'lumotlariga asoslanib, hozirgi kasalliklarning 80 foiz ekologik noqulayliklar ta'sirida yuz beradi, deb hisoblashadi. DSTning ma'lumotlari bo'yicha, sayyoramizda ifloslangan suv iste'molidan kasallanganlar soni 2 mlrd

kishini tashkil qilib, ular suvning sifati bilan bog'liq bo'lgan infeksiya kasalliklariga duchor bo'lganligini ta'kidlaydilar [4; 67].

Demak, insoniyat ahvolining murakkabligi ham shundaki, u barcha muammolarni tushuna oladi. Shunday bo'lsada, muammolarning dastlabki sabablarini, uni tashkil etuvchi ko'pgina tarkibiy qismlarning o'zaro ta'siri ahamiyatini to'la tushunib yetganligi, oqibatida unga tegishli chora-tadbirlar ham ishlab chiqolmaydi. Masalan, 1954-yilda dunyoda birinchi atom elektr stansiyasi qurildi va "tinchlik atom"iga katta umidlar bilan qaralgan edi. Ammo 1986-yilda eng yirik texnogen halokat sodir bo'ldi, ya'ni Chernobil AES ida falokat yuz berdi. Bu falokat oqibatida juda katta miqdorda radiaktiv moddalar ajralib chiqdi. Chernobil halokatidan 7 mln. dan ortiq inson zarar ko'rdi. Nurlanish tufayli, nafaqat, bugungi kunda yashayotgan odamlar, balki ularning tug'ilajak farzandlari ham azob chekib, katta tahdidlar ostida qoldi.

OLINGAN NATIJALAR MUHOKAMASI

Bugungi kunda ekologik halokatga duch kelishimiz faqatgina fan-texnikaning rivojlanishi va ekologik savodsizlik deb qaramaslik kerak, balki bu bizning psixikamizda yashiringan muammolarning oqibatidir.

Shu bois tabiat ob'ektlari bilan noprogmatik (ya'ni tabiatdan "foydali mahsulot" olish maqsadida foydalanmaydigan) amaliy o'zaro munosabatlarning psixologik tomonlarini o'rganish davrimizning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Buning uchun zarur texnologiyalarni (ko'nikma va malakalarni) o'zlashtirishga tayyorlik va intilish darajasini diagnostika qilishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Ekologiya fani o'z tarkibiga ko'pgina fanlarni qamrab olgan bo'lib, ular mavjud ekologik noqulayliklarning oldini olish bo'yicha chora va tadbirlar ishlab chiqishga qaratilgan. Shunga ko'ra hozirgi davrda psixologiya ilmining tarmog'i sifatida ekologik psixologiya yuzaga kelib, "ekologik shaxs", "ekologik psixoakustika", "ekologik ong" "atrof-muhit psixologiyasi", "psixologik ekologiya" va boshqa yo'nalishlarga bo'linib o'rganilmoqda.

Ekologik psixologiya (ekopsixologiya) tadqiqotlarida yangi yo'nalish hisoblangan "ekologik ong" tushunchasi yuzaga kelgan bo'lib, tabiat va inson o'rtasida o'zaro faol bog'liklikdagi psixologik holatlarni, tashqi muhitni o'zlashtirishdagi psixologik jarayonlar rivojlanishining o'ziga xos psixologik qonuniyatlarini, uning mexanizmlarini, bularga bog'liq ravishda inson xulqining rivojlanishini o'rganadi. Ekologik ong psixologiyasi psixik qonuniyatlar, mexanizmlar va diagnostika metodlarini, "tabiat olamiga" nisbatan shaxsiy munosabatlar shakllanishini, psixodidaktik tamoyillar va ekologik ta'lim metodlarini, imitatsion o'yin metodlarini, ijtimoiy-psixologik treninglar va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Ekologik ong deganda atrofdagi olamni tasavvur etish va unga bo'lgan munosabat tushuniladi. Ekologik ong atrof-muhitga hamda odamga yo'nalgan

bo'lib, biosfera bilan jonsiz tabiatning o'zaro ta'siri umumiy qonuniyatlarini aks ettiradi.

Ekologik ong muammolarini o'rganar Ekologik ongning asosida-predmet, narsalarning, materiyaning ob'ektiv olam bilan munosabatlarini anglash hamda insonning ular bilan bog'liqlikdagi ekanmiz, uning turlari, shakllanish davrlari va ikki yo'nalishdagi tendensiyalariga qisqacha to'xtalib o'tish joizdir. Hozirgi kunda antropotsentrik ekologik ong va ekotsentrik ekologik ong ko'rinishlari farqlanadi.

Antropotsentrik ekologik ong -bu "olam inson uchun yaratilgan" tushunchasiga asoslangan bo'lib, unda inson tomonidan olamga egalik qilish g'oyasi olg'a suriladi.

Ekotsentrik ong-"inson tabiatning (biosferaning) bir qismi" degan tushunchaga asoslanadi va unda inson biosferaning bir bo'lagi sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, qonuniyatlarga insonning bo'ysunishi kerakligi o'z aksini topgan. Ekotsentrik dunyoqarash asosida shakllanadigan ekologik ong olam haqidagi tasavvurlar tizimi bo'lib, ular:

1) ekologik maqsadga muvofiqlikni, ya'ni tabiat bilan inson o'zaro qarama-qarshi bo'lmasligini;

2) tabiat ob'ektlarini va ularning qonuniyatlarini to'liq idrok etishni, inson bilan tabiat hayotining o'zaro bog'liqligini, shuningdek, bunda insoniyatning mas'uliyati darajasini aniq-ravshan tushunib yetishni hamda shunga muvofiq faoliyat olib borishni nazarda tutadi.

Ekologik ongning

Ekologik ongning muhim xarakteristikasi tabiat ob'ektlarini sub'ektiv idrok etish bo'lib, u ko'p qirrali va murakkab shakllanish jarayoniga ega [5-6].

Chet el olimlaridan V.I. Medvedev., A.A. Aldasheva., S.D. Deryabolar ekologik vaziyatga bog'liq ekologik ong shakllanishining hamma xususiyatlari va xarakteristikalarini, ayrim tasnif mezonlaridan foydalangan holda ekologik ongning qator turlarini va shakllarini ajratib berishgan.

Dastavval, ekologik ongning jamoaviy va individual turlarini farqlash mumkin. Ochig'ini aytganda, ekologik ongning turlari odamlarning soni qancha bo'lsa-shunchadir. Chunki ekologik ong doim shaxsga taalluqli bo'ladi, lekin bari bir bu ko'p xillikni tasniflash va pirovardida bu ong turlarini ma'lum tizimga jamlash mumkin. Bunda ekologik ongning "to'rtta tipik shakllari" namoyon bo'ladi. Ularni: inkor etuvchi ekologik ong, egoistik ekologik ong, giperbolizatsiyalashgan ekologik ong va adekvat ekologik ong shakllari sifatida tasniflash mumkin.

Birinchi shaklni biz "inkor etuvchi ong" deb atadik. Unda "Men" va "Men emas" orasida chuqur uzilishning mavjudligini ko'ramiz. Bunda "Men" "Men emas" da qat'iy tormozlangan bo'ladi. Bu ekologik ong shaklining mohiyati shundan iboratki, ekologik bog'liqliklarning xususiyati va mazmuni to'g'risidagi axborotni ong tomonidan sub'ektga yoki jamoa ongiga shu axborot kelayotgan guruhga nisbatan aloqasi yo'q narsa sifatida inkor qilinadi. Bunda "menga tegishli emas" fenomeni hosil bo'ladi.

Ekologik ongning ikkinchi shakli – "egoistik ong". Bunda insonning tabiat bilan bo'ladigan munosabatlari va ekologik xulq-atvorida ifodalangan harakatlari faqat o'zining ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi. Bunday egoistik ekologik ong jamiyat va tabiatga zarar keltirishi tabiiy.

"Giperbolizatsiyalashgan ekologik ong" bevosita insonning tashqi olamga nisbatan noreal va ortiq darajadagi ijobiy yoki salbiy emotsional munosabati natijasida hosil bo'ladi. Har xil ekologik muammo va tahdidlar bunda odamlar kayfiyatiga doim salbiy ta'sirini ko'rsatib boradi.

Adekvat ekologik ong shaxs va jamiyatning etika va estetika me'yorlari, odob-axloqi, ma'naviy fazilatlarining barchasi tabiatga nisbatan yo'naltirilgan anglangan munosabatidir. U tabiat va uning nozik muvozanat holatlarini avaylab saqlash me'yorlari yig'indisini o'zida mujassamlashtiradi.

Ekologik ongni tasniflashning yana bir yo'nalishi hozirda mavjud odatiy hamda ilmiy ekologik ong turlarini bir-biridan farqlash asosida tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bunda odatiy ekologik ong-shaxs yoki guruhning o'zi yashab kelayotgan mavjud, shu bilan birga ko'pincha yomonlashib borayotgan ekologik muhitga ko'nikib ketishi va buning natijasida ekologik yo'nalishdagi faolligi sust bo'lgan egoistik ekologik ong shakliga yaqin belgilarga ega bo'ladi.

Ilmiy ekologik ong insoniyatning, guruh hamda shaxsning to'g'ri va noto'g'ri ekologik faoliyatini, uning natijalari va oqibatlarini hozirda insoniyatga ma'lum bo'lgan ilmiy qonuniyatlar asosida tahlil qilish va to'g'ri xulosalar chiqarish, shuningdek ularga rioya qilishda namoyon bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki, ilmiy ekologik ong darajasi tegishli fan sohalarining qanchalik o'zlashtirganligi bilan belgilanadi.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga qo'shilgan holda, o'quvchida ekologik ongning tuzilmalarini va qaysi shakli ko'proq mavjud ekanligini aniqlash, shu asosda ekologik ong shakllarining rivojlanish mexanizmlarini aniqlash, ya'ni tabiat ob'ektlarini estetik o'zlashtirish, axloqiy o'zlashtirish, tabiat bilan bog'liq bilish faolligi motivatsiyasi va o'z atrof-muhitini tabiatga o'zining sub'ektiv

munosabatiga muvofiq holda o'zgartirishiga yo'naltirilgan faollik darajasini diagnostika qilish shu kundagi eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

XULOSA

1. Ekologik muammolar va ularning insoniyat hayotiga ta'siri masalalari, ekologik ta'limning psixologik negizlari, tabiat va jamiyat o'zaro munosabatlarining real darajasini psixologik tadqiqotlar predmeti sifatida o'rganilishiga yetarlicha e'tibor qaratilmaganligi ma'lum bo'ldi.

2. Ekologik muammolar har bir xududda har xil bo'lgani bilan inson psixologiyasiga, psixofiziologiyasiga bir xil ta'sirini ko'rsatadi, ammo joylashish xududlarning dialektikasi va mentaliteti madaniyati, ulardagi shakllangan ekologik ong orqali atrof-muhitga bo'lgan munosabatlarida o'ziga xos xususiyatlarini farqlash mumkin.

3. Aksariyat tadqiqotlarda ekologik ta'lim va tarbiya faqatgina pedagogik vazifa sifatida qaralib kelingan, bugungi kundagi ekologik tanglik masalasi kengroq psixologik nuqtai nazardan yondashishni ham talab qiladi.

Bu borada respublikamiz hududidagi keskin ekologik sharoitlarni hisobga olgan holda psixolog olimlarning yaqindan yondashib ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishlari va zarur bo'lgan ekopsixologik chora-tadbirlarni, dasturlarni, ilmiy ommabop metodik tavsiyalarini joriy etishi maqsadga muvofiqdir. Xulosa etib aytganimizda, ekologik ongni shakllantirish ekologik ta'lim tizimi doirasida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Avlaev, O. U., & Mamatkulova, Z. G. (2019). The interpersonal relationship of the dynamic components of social intelligence of students. Science and education today, (12 (47).

2. Абрамова Г.С. Возрастная психология. Учебник для студентов вузов. – Изд., 6-е., перераб. и доп..- М.: Академический Проект, 2001.- 704 с.

3. Абу Али ибн Сино. Тиб қонунлари. Уч жилдлик сайланма. -Тошкент: Фан, 1994. -453б

4. Султанова Г.А Комплексные экскурсии как средство экологического воспитания младших школьников. Дисс...канд.пед.наук.-Т.: ТГПИ, 1995.

5. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 483 с.

6. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Методологические проблемы становления и развития экологической психологии. //Психологический журнал, Т. 17, 1996, -№ 6, -С. 4 -18.

O'ZBEKISTON HARBIY OLIYGOHLARIDA BO'LAJAK OFITSERLARNING INNOVATSION FIKRLASHINI, TEKNOLOGIK KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Yarashev Soli Safarovich